

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS**

Chulitskaya Tatsiana

**Socialinio teisingumo naratyvai nedemokratinio režimo sąlygomis: Baltarusijos
atvejo analizė**

Socialiniai mokslai, sociologija (05S)

Daktaro disertacijos santrauka

Vilnius, 2014

Disertacija rengta 2009-2013 metais Lietuvos socialinių tyrimų centre.

Mokslinė vadovė: prof. dr. Irmina Matonytė (Lietuvos socialinių tyrimų centras, socialiniai mokslai, sociologija - 05S).

Disertacija ginama jungtinėje Vilniaus universiteto ir Lietuvos socialinių tyrimų centro Sociologijos mokslo krypties taryboje:

Gynimo komisija:

Pirmininkas:

Prof. habil. dr. Arvydas Virgilijus Matulionis (Lietuvos socialinių tyrimų centras, socialiniai mokslai, sociologija - 05S)

Nariai:

Prof. dr. Laimutė Žalimienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, sociologija - 05S)

Prof. dr. Šarūnas Liekis (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, istorija - 05H)

Doc. dr. Andrius Vaišnys (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, komunikacija ir informacija - 08S)

Doc. dr. Felix Ackermann (Europos humanitarinis universitetas, socialiniai mokslai, sociologija - 05S)

Oponentai:

Doc. dr. Vladas Gaidys (Lietuvos socialinių tyrimų centras, socialiniai mokslai, sociologija - 05S)

Doc. dr. Alexander Feduta (Europos humanitarinis universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai - 02S)

Disertacija bus ginama viešame Sociologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2014 m. sausio d. 9 val. 15 Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto konferencijų salėje (Universiteto g. 9/1, 201).

Adresas: Universiteto g. 9/1, 01513 Vilnius, Lietuva

Tel. +370 5 2667606, faks. +370 5 2667600, el. paštas: fsf@fsf.vu.lt

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2013 gruodžio m. 9 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos socialinių tyrimų centro ir Vilniaus universiteto bibliotekose.

ĮVADAS

Tyrimo problemos

Baltarusijos politinio režimo ir viešosios politikos ypatumai yra išskirtinis atvejis Vidurio Rytų Europos (VRE) regione. Jei po komunistinės ideologijos žlugimo kitose šalyse dešimt-penkiolika metų vyravo liberalus diskursas, koncentravęsis į pliuralizmą, individualias teises ir laisvą rinką (Dryzek&Holmes 2002: 269-270), o *socialinio ir paskirstančio teisingumo* sąvokas iš politinės dienotvarkės išstūmė nacijos kūrimas ir stojimo į ES planavimas (Matonytė 2006), tai Baltarusijoje vyravo kitokios vertybinės nuostatos ir geopolitiniai orientyrai. Nuo Aleksandro Lukašenkos atėjimo į valdžią 1994 metais ir režimo konsolidavimo vietoj ilgalaikių tikslų formulavimo, valstybė egzistuoja politiniame cikle, kurio tikslas yra išlaikyti valdžioje veikiantį politinį lyderį (Matonytė, Chulitskaya 2012, 2013). Tuo pačiu oficialios Baltarusijos valstybės ideologijos ir propagandos centre (ypatingai paties prezidento Lukašenkos kalbose) ilgai vyravo apeliacija į iš sovietų laikų pasiskolintas sąvokas: *socialinis teisingumas, kova su nelygybe* ir t.t., o nuo 1990-ųjų pradžios - *socialiai orientuotos ekonomikos* įtvirtinimas. Kartu negalima nepastebėti ir kai kurių socialinių ir ekonominių Baltarusijos režimo pasiekimų, pasireiškiančių, visų pirma, nedideliu (ypač lyginant su kaimyninėmis šalimis) socialinės nelygybės lygiu.

Darbo **aktualumas** sąlygotas sąvokos *socialinis teisingumas* svarbumu tiek VRE valstybėse, kur posocialistinės būklės sąlygomis ji buvo išstumta į politinio diskurso pakraštį liberalios esmės sąvokomis, tiek ir politinė šio tyrimo centre esančios Baltarusijos situacija. Pastarosios atveju, nežiūrint į prosovietinę režimo orientaciją 1990-aisiais, 2000-ųjų viduryje situacija šalyje ėmė keistis. Šiuos pokyčius sąlygojo įvairūs sisteminiai (pirmiausia ekonominiai) faktoriai, svarbiausiu iš kurių buvo santykių pablogėjimas su pagrindine baltarusiškojo režimo rėmėja - Rusija. Diskursyvinio požiūriu tai reiškė, kad paternalistinę prosovietinę retoriką keitė teiginiai apie valstybės atsakomybės už piliečių socialines rizikas ribojimą, pastarųjų pareigą rūpintis savimi, o ne būti valstybės „išlaikytiniais“. Socialinėje politikoje tai pasireiškė 2007 m. prezidento inicijuotomis socialinių lengvatų teikimo tvarkos pataisomis (universalus socialinio aprūpinimo principo atšaukimu ir valstybinės tikslinės socialinės politikos išplėtimu), įvertintomis kaip teisingumo atkūrimas siekiant paskirstyti biudžeto lėšas *labiau nepasiturinčiųjų* naudai. Skirtingai nei kitose posovietinėse šalyse (ypatingai Rusijoje ir

Ukrainoje) šie socialinės politikos pokyčiai neiššaukė masinių protestų (nors pavienių lengvatų netekusių socialinių grupių ir politinių subjektų atstovų vieši nepasitenkinimo pareiškimai buvo). Tai lėmė dvi pagrindinės priežastys. Pirmiausia tai, kad perskirsčius išorines skolintas lėšas socialinėms išlaidoms (būsto ir komunalinių išlaidų subsidijavimas) išliko ženkli socialinės paramos dalis piliečiams. Antra, nedemokratinio režimo reguliuojančių praktikų sėkmė, tiek propagandos srityje, tiek ir represyvių veiksmų slopinant bet kokias turiningas opozicines iniciatyvas. Taigi tyrimo problema, esanti šio darbo centre, yra diskursyvinių praktikų, lydinčių sąvoką *socialinis teisingumas* gretinimas/lyginimas su Baltarusijos socialine politika.

Darbo **naujumą** sąlygoja tai, kad tema nėra išgvildenta nei užsienio, nei baltarusių autorių akademinuose tyrimuose. Jei socialinės teorijos sąvoka *socialinis teisingumas* yra eilės šiuolaikinių tyrėjų dėmesio centre (Rowls, Nussbaum, Young), o VRE valstybių atveju ji buvo nagrinėjama diskursyviu požiūriu (pavyzdžiui, Lietuvos atvejis (Matonytė 2006)), tai šios sąvokos kaip vieno iš diskursyvinių nedemokratinio režimo ir atitinkamo socialinės gerovės režimo pagrindų reikšmė yra visiškai nauja tema.

Politinės ir socialinės-ekonominės Baltarusijos srities tyrimo problematika paprastai koncentruojama į politinio režimo specifikos analizę (Роўда 2011), bandymus jį tipologizuoti ir apibrėžti prasminiuose intervaluose nuo autoritarizmo iki demokratijos. Tačiau Baltarusijos viešosios politikos tema, bendrai, ir socialinės politikos, atskirai, lieka mažai nagrinėta. Taip pat svarbu pažymėti tai, kad egzistuoja tekstų, kurių autoriai susiję su Baltarusijos valstybinėmis aukštosiomis mokyklomis ir Nacionaline mokslų akademija (NMA), masyvas. Pavyzdžiui nuo 2001 m. Valdymo akademijos prie prezidento leidžiamas žurnalas „Valdymo problemos“. Tačiau publikacijos šiame žurnale yra daugiausia panašios į formalias ataskaitas (pavyzdžiui apie valstybinių programų įgyvendinimą) arba siūlo ideologizuotą politinių įvykių interpretaciją.

Taip pat mažai akademių darbų, nagrinėjančių trečiojo sektoriaus įtaką Baltarusijos viešajai politikai (išimtis Matonytė, Chulitskaya 2012 ir Matonytė, Chulitskaya 2013). Taikomuosius trečiojo sektoriaus viešojoje politikoje tyrimus vykdė Baltarusijos analitikos centras BISS (Силицкий и др. 2009), Rytų Europos studijų centras (Vilnius, Lietuva) kartu su Nevalstybinių demokratių Baltarusios organizacijų asamblėja (2010), o taip pat baltarusių tyrėja Vidanava (Віданова 2011). Vertingos taikomojo pobūdžio išvalgos paskelbtos Baltarusijos strateginių studijų centro (BISS)

publikacijose, konkrečiai monografijoje «Социальные контракты в современной Беларуси» („Socialiniai kontraktai šiuolaikinėje Baltarusijoje“, 2009), kur analizuojamos baltarusiško režimo stabilumo sąlygos. Be to, tyrimų centro IPM ir BISS analitikai savo darbuose naudoja sąvoką „politinis-darbinis ciklas“ (Чубрик 2008; Автушко-Сикорский 2012) kaip sprendimų priėmimo šiuolaikinės Baltarusijos socialinėje ir ekonominėje srityje logikos analizės pagrindą. Tyrimų centro IPM analitikai taip pat atliko ekonominę socialinės politikos analizę akcentuodami skurdo ir užimtumo problematikos tyrimus (Чубрик 2008; Чубрик, Шиманович 2010; Шиманович 2010; Шиманович, Скриба 2011; Chubrik et al. 2009). Jų duomenys naudojami šiame darbe. Vertinga yra analitinio pobūdžio publikacija ir joje pateikiama socialinės ir ekonominės Baltarusijos situacijos analizė (Pranevičiūtė-Neliupšienė, Maksimiuk (2012)), skirta socialinių lengvatų ir garantijų naudojimui Baltarusijoje kaip politinio stabilumo užtikrinimo priemonei. Be to, šiame disertaciniame darbe derinami kokybiniai ir kiekybiniai metodai su antrinių duomenų iš įvairių šaltinių (įskaitant tarptautinių institucijų duomenis, nacionalinę statistiką ir ekspertų vertinimus) analize.

Tyrimo objektas - *socialinio teisingumo* sąvoka nedemokratinėje valstybėje (Baltarusijos pavyzdys), įgyvendinama įvairiose diskursyvinėse praktikose besikeičiančiame instituciniame kontekste 2006-2010 metais. Sąvoka *socialinis teisingumas* nagrinėjama kaip vienas iš kertinių šalyje egzistuojančio gerovės režimo pagrindų. Taigi, socialinis teisingumas apibūdinamas kaip viena iš diskursyvinių praktikų (naratyvo forma), kurias įvairūs politiniai subjektai naudoja norėdami pagrįsti valstybėje egzistuojančius socialinės politikos srities sprendimų priėmimo principus, gerovės klausimų įtaukimą į politinę dienotvarkę, o taip pat egzistuojančią socialinių rizikų paskirstymo tarp valstybės, šeimos, rinkos ir trečiojo sektoriaus socialinę struktūrą (remiantis Esping-Andersen 2002:11 gerovės režimo apibūdinimu). Teoriniame lygmenyje analizei panaudota integrali socialinio teisingumo teorija (Fraser) ir požiūris į sąvokos apibūdinimą iš galimybių koncepcijos (capacity approach) pozicijos (Nussbaum). Pagal pastarąją socialinis teisingumas suprantamas kaip bazinių galimybių individualiai kiekvieno asmens raidai užtikrinimas, kurį garantuoja politinės institucijos.

Empiriniu aspektu analizuojami antriniai socialinės ir ekonominės Baltarusijos raidos duomenys, naudojama aprašomoji *politinio lauko* (Bourdieu) struktūros analizė ir išskiriami socialinio teisingumo artikuliuojami subjektai nuspėjamai dalinant juos į

valdžios ir opozicijos subjektus, o taip pat naudojama kokybinė diskurso analizė iš naratyvų. Valdžios naratyvas nagrinėjamas kaip dominuojantis ir sąlygojantis socialinę politiką ir atitinkamą gerovės režimą Baltarusijoje, o opozicinių subjektų - kaip siūlantis alternatyvius jam projektus.

Tyrimo tikslai ir uždaviniai

Tikslas - ištirti pagrindinius (vyraujantį ir alternatyvų) *socialinio teisingumo* naratyvus 2006-2010 metų Baltarusijoje, išaiškinti jų turinio dedamąsias ir išanalizuoti jų įtaką viešosios politikos procesui (konkrečiau, socialinės politikos turiniui). Tyrimo periodo pasirinkimą sąlygojo Baltarusijos politinis ciklas, kuris turinio aspektu ir chronologiškai nustatomas pagal šalyje vykstančius prezidento rinkimus.

Atsižvelgiant į nustatomą tikslą, formuluojamos **darbo uždutys**:

- išanalizuoti teorinius požiūrius į sąvokos *socialinis teisingumas* apibrėžimą (tiek ir socialinius-filosofinius požiūrius, pagal teisės subjekto kriterijus, skiriamus į individualistinius/atomistinius *versus* kolektyvinius/holistinius (Taylor 1998: 219), tiek ir kritinius, suformuluotus Fraser, Bourdieu, Yong *pripažinimo* kategorijose, taip pat *galimybių pozicijos* (Nussbaum, Sen) požiūrius);
- išskirti tyrimo metodus, tinkamus diskursyvinių gerovės režimo pagrindų nedemokratinio politinio režimo sąlygomis analizei;
- pasitelkus antrinę analizę ir tarptautinių reitingų, nacionalinės statistikos ir viešosios nuomonės apklausų duomenų lyginimą bei socialinės ekonominės politikos reguliavimo instrumentus išanalizuoti socialinį ir ekonominį Baltarusijos kontekstą;
- išnagrinėti institucinius politinės Baltarusijos sistemos (konkrečiai konstitucinio dizaino) ypatumus, įtakojančius sąvokos *socialinis teisingumas* atsiradimą ir artikuliaciją, bei išskirti pagrindinius jos atsiradimo ir artikuliacijos subjektus;
- išskirti Baltarusijoje egzistuojančių sąvokos *socialinis teisingumas* interpretacijų ypatumus, kuriuos skiria įvairūs subjektai *valdžios* ir *opozicinio* diskursų rėmuose sąlygų, Fraser'io apibūdinamų kaip *posocialistinė būklė*, kontekste (Fraser 1997: 3, Фурц 2005: 144).

Darbo **hipotezėje** tvirtinama, kad 2006-2010 metais valdžios subjektų kurta *socialinio teisingumo* samprata dėl struktūrinių ir funkcinių nedemokratinio režimo

ypatumų buvo vienas iš egzistavusio šalyje gerovės režimo kertinių ypatumų ir Baltarusijos politinio lauko *status quo* išlaikymo pagrindų.

Teorinės tyrimo ribos

Socialinis teisingumas darbe nagrinėjamas kaip viena raktinių sąvokų, apibrėžiančių egzistuojantį šalyje gerovės režimą su atitinkamu instituciniu dizainu. Analizei panaudotas egzistuojančių teorinių požiūrių atskyrimas pagal koncentracijos kriterijų į *individualų* (liberalios, libertarinės teorijos: Rawls, Dworkin, Hayek) arba *grupinį* matmenį (komunitarinis požiūris: MacIntyre, Taylor, Sandel, Walzer), pristatyti kritiniai požiūriai (Fraser, Young), o taip galimybių pozicijos (capacity approach) požiūris (Sen, Nussbaum). Kaip svarbi analizei sąvoka nagrinėjama *posocialistinė būklė* (*postsocialist condition*) (Fraser). Politinio lauko, kuriame egzistuoja sąvoka *socialinis teisingumas*, analizei panaudotas dominavimo sociologijos požiūris (Bourdieu).

Tyrimo metodai ir šaltiniai

Metodologiniai tyrimo pagrindai apibrėžiami žinių sociologijos ir sukonstruotos socialinės realybės, reikalaujančios tyrimo jai suprasti (Бергер, Лукман 1995: 33), įtvirtinimo rėmuose. Metodų pasirinkimas susietas su Baltarusijos politinio lauko ir jos nedemokratinio režimo, neleidžiančių panaudoti institucinės analizės orientuotos į kiekybinius duomenis, specifika. Dėl pastarosios aplinkybės pagrindiniais tyrimo instrumentais pasirinkti tokie metodai kaip kokybinė diskurso analizė, pusiau standartizuotas/neformalus interviu, antrinių duomenų analizė, o taip pat aprašomoji institucinė analizė.

Kokybinė diskurso analizė ir neformalus interviu naudojami tirti diskursinių sąvokos *socialinis teisingumas* dedamųjų įvairių politinių subjektų kalbose, išskirtose pagal viešosios politikos aktorių klasifikaciją Kingdon (1984). Antrinių statistinių ir sociologinių duomenų analizė taikoma tirti institucines sąvokos *socialinis teisingumas* formavimo sąlygas, socialinės ir ekonominės Baltarusijos raidos ir jos socialinės politikos, vykdomos tiriamuoju periodu, vertinimus. Savo ruožtu diskursyvinis institucionalizmas panaudotas aprašyti Baltarusijos politinio lauko institucinius pagrindus. Nurodytas metodų rinkinys leidžia išnagrinėti ir palyginti pirminius ir antrinius duomenis.

Pagrindiniai statistinės informacijos, naudojamos darbe, šaltiniai - Belstato duomenys: pasirenkamieji namų ūkių gyvenimo lygio tyrimai, metiniai gyvenimo lygio vertinimo rodikliai, gyventojų surašymo medžiaga (2009). Taip pat panaudoti JT nacionalinių (Baltarusijos) ataskaitų apie žmogaus socialinę raidą duomenys, įskaitant Baltarusijos rodiklius pagal ŽSRI (Žmogaus socialinės raidos indekso) indikatorius vertinant Baltarusijos raidos lygį lyginant su kitomis šalimis, o taip pat statistinė informacija apie Baltarusiją programiniuose tarptautinių organizacijų (TVF, ERPB) dokumentuose. Vertinant socialinius ir ekonominius rodiklius buvo naudojami IPM tyrimų centro (Minskas) duomenys. Svarbus informacijos šaltinis buvo visuomenės nuomonės apklausų, vykdytų Nepriklausomo socialinių ir ekonominių tyrimų instituto (NISEPI), rezultatai ir Informacinio analitinio centro prie Baltarusijos Respublikos Prezidento administracijos (IAC) 2006-2010 m. apklausų duomenys. Darbe naudojami ir nacionaliniai norminiai Baltarusijos Respublikos teisės aktai.

Ginamieji teiginiai

1. 2006-2010 m. Baltarusijos valstybinio biudžeto formavimas buvo vykdomas koncentruojantis į socialinę politiką lygiagrečiai su atitinkamu valstybiniu nacionalinės statistikos reguliavimu. Tai užtikrino aukštų šalies socialinės srities raidos rodiklių pasiekimą regione.
2. Politinį Baltarusijos lauką formuoja ir apibrėžia nedemokratinio režimo logika su dominuojančią poziciją užimančiu prezidentu, ribojančiu jame kitų politinių subjektų pozicijas.
3. Valstybės ir trečiojo sektoriaus santykiai (tarp lojalių valdžiai organizacijų) 2006-2010 m. Baltarusijoje buvo formuojami pagal socialinio (neo-) korporatyvizmo logiką.
4. Pagal dominavimo logiką vyraujantis Baltarusijos socialinėje politikoje subjektas - valstybė (konkrečiai prezidentas) - riboja prieigą prie socialinės politikos formavimo proceso bet kokiems alternatyviems subjektams, išskyrus dideles tarptautines organizacijas, finansuojančias ir įgyvendinančias reikšmingus projektus.
5. Baltarusijos valdžia pripildo sąvoką *socialinis teisingumas* įvairiomis (prieštarinomis) prasmėmis atsižvelgdama į propagandinius poreikius, lydinčius neoliberalią socialinės valstybės projekto Baltarusijoje pakraipą.

6. Opozicijos subjektų naratyvai apie socialinį teisingumą ir socialinės problematikos tema yra fragmentuoti ir nekoherentiški, jie nesudaro realios alternatyvos valdžios naratyvui.

Disertacijos struktūra

Darbas susideda iš 6 dalių. Pirmojoje nagrinėjami teoriniai požiūriai į sąvoką *socialinis teisingumas* ir analizuojama *posocialistinės būklės* (Fraser, Fours) samprata, kuri svarbi darbo turinio kontekstui. Pateikiamas sąvokos *gerovės režimas* apibūdinimas ir su juo susijusi polemika. Be to, pateikti politinės komunikacijos procesų ypatumai demokratiniuose ir nedemokratinuose režimuose norint atskirti tokius diskursyviųjų praktikų kaip *naratyvas* ir *propaganda* modalumus.

Antroje dalyje aprašyti darbe naudoti metodai (aprašomoji institucinė analizė, kokybinė diskurso analizė (atliekama pagal viešosios politikos naratyvinės analizės scemą (Roy 1994)), neformalus interviu ir antrinių duomenų analizė) ir kontekstinė tyrimo medžiaga bei pagrindžiamas jų pasirinkimas.

Trečioji dalis skirta 2006-2010 m. Baltarusijos socialinio ir ekonominio konteksto problematikai. Joje analizuojami ir lyginami Baltarusijos socialinės ir ekonominės raidos rodikliai pagal tarptautinius vertinimus, nacionalinę statistiką ir visuomenės nuomonės apklausas. Be to, nagrinėjami kai kurie socialinės ir ekonominės politikos instrumentai, įtakojantys socialinio pasiskirstymo praktikas.

Ketvirtojoje dalyje pateikti Baltarusijos politinio lauko ypatumai, įskaitant jo skilimą į valdžios ir opozicinę dalis, taip pat išskirti pagrindiniai politiniai subjektai, įtakojantys arba turintys potencialo įtakoti šalyje egzistuojantį gerovės režimą. Pateikta valstybės ir trečiojo sektoriaus santykių nedemokratiame režime analizės tipologija (išskirti įvairūs organizacijų tipai).

Penktojoje dalyje pagal išskirtus politinio lauko valdžios subjektus (įskaitant prezidentą, Prezidento administraciją, Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją, dviejų rūmų parlamentą, įvairaus tipo socialines organizacijas ir tarptautines organizacijas) analizuojami jų pasisakymai, sudarantys socialinio teisingumo naratyvą, naudojamą kaip vieną iš idėjinių šalyje egzistuojančio gerovės režimo pagrindų.

Šeštojoje dalyje analizuojami opozicinių subjektų - opozicijos kandidatų į prezidentus dviejų kampanijų metu (2006, 2010 metai), trečiojo sektoriaus, įskaitant opozicines partijas ir liberalias, nelojalias režimui organizacijas, o taip pat ekspertų,

žurnalistų ir regioninių aktyvistų, dalyvaujančių socialinių projektų įgyvendinime - naratyvai.

IŠVADOS

Šiuolaikinių gerovės režimų turinio pagrindai VRE šalyse kelia ypatingą susidomėjimą ir dėl savo idėjinės esmės ir dėl jų pasikeitimų politiniame lygmenyje. Centrinė tyrimo problema yra diskursyvinių sąvokos *socialinis teisingumas* praktikų koreliavimas su tam tikru socialinės politikos tipu. Ši problema gali būti įvairiai matuojama, priklausomai nuo politinio lauko specifikos, socialinės ir politinės raidos ypatumų, politinių subjektų supratimo apie geriausiai transformacijos periodo metu tinkančius viešosios politikos modelius ir instrumentus ir pan. Darbe nagrinėjama *posocialistinė būklė* svarbi norint suprasti gerovės paskirstymo reguliavimo praktikas ir su jomis susijusius diskursus. Neturintis alternatyvų neoliberalių vaizdinių dominavimas yra svarbi diskursyvinė ypatybė, numanoma posocialistinės būklės sąlygomis. Iš dalies dėl šio neo-liberalaus nuokrypio, nėra pakankamai galimybių artikuliuoti ir iškelti į politinę dienotvarkę socialiai pažeidžiamų grupių (nebūtinai mažumų, bet vienijančių materialiai neaprupintus ir mažai aprūpintus gyventojų sluoksnius) problemas. Ne mažiau svarbus aspektas yra ir socialinių ekonominių problemų pakeitimas grupių tapatybių pripažinimo klausimais, kurie, be abejo, yra ženklūs, bet aprašomoje situacijoje tik tampa papildomu svertu įtvirtinant neturintį alternatyvų neoliberalizmo dominavimą. Gali būti, kad posocialistinė būklė yra įveikiama reformuojant viešąją politiką, bet VRE valstybių priartėjimo prie Vakarų valstybių gerovės režimų lygio klausimas lieka atviras.

Socialinės ekonominės ir politinės situacijos analizė nedemokratinio režimo sąlygomis (Baltarusija) demonstruoja atsiskyrimą nuo neoliberalių pasikeitimų logikos (ir diskursyviniame ir politiniame lygmenyje). Skirtingai ne tik nei Vakarų (konkrečiai Lietuvos ir Lenkijos), bet ir Rytų kaimynai (Rusija ir Ukraina), kurių politika buvo nukreipta į kokybinį visos sistemos pakeitimą (įvairiais intensyvumo lygiais), Baltarusija iki 2000-ųjų išsaugojo orientaciją į minimalias reformas. Šalyje įsivyravęs paternalistinis nedemokratinis režimas palaikė ideologinį tiek negatyviai vertinamos kitų šalių, pasukusių neoliberalių pasikeitimų keliu, situacijos, tiek ir socialistinės sistemos supriešinimą. Pastaroji, nors iš esmės turėjo teigiamų charakteristikų, vis dėlto buvo

pozicionuojama kaip priklausanti praeičiai, o jos iširimas vertinamas kaip įvykis, turėjęs neigiamų pasekmių nepriklausomai Baltarusijai. Šių pasekmių įveikimas tapo baltarusių lyderio (Aleksandro Lukašenkos) tikslu. Tokiu būdu posocialistinės būklės logikoje Batarusijos atveju dominuojančią idėjinę padėtį užėmė ne neoliberalizmas, o pakeistos socialistinės krypties idėjos, atsispindinčios valdžios diskurse, konkrečiai, prezidento Lukašenkos pasisakymuose. Nepaisant to, išorės spaudimas (pirmiausia išorės paskolų gavimo sąlygos, o taip pasaulinės ekonomikos tendencijos) reikalavo sisteminių politinių pasikeitimų, kuriuos, kaip ir visame regione, Baltarusijos valdžia buvo priversta pradėti pagal neoliberalią paradigmą. Pastaroji aplinkybė ir sąlygoja sekusius gerovės režimo diskursyvinių pagrindų pasikeitimus, pastebimus 2006-2010 metais.

Plačiai naudojama, lengvai Baltarusijos piliečiams suprantama sąvoka *socialinis teisingumas* daugiau nebegalėjo būti naudojama vien tik paskirstymo/perskirstymo interpretacijoje. Tačiau ir jos atsisakymas buvo politiškai nenaudingas paternalistiniam lyderiui. Todėl ji palaipsniui buvo naujai interpretuojama ir pripildoma naujomis prasmėmis. Taip valdžios diskurso rėmuose į ją buvo įtrauktos liberalios (lygios galimybės), konservatyvios (labdara), raidos teorijos (gyvenimo kokybė) dedamosios. Be to, atsižvelgiant į idėjinę *path dependence* interpretacijos iš raidos teorijos pozicijų buvo laikomos ideologiškai labiau tinkamomis, ką liudija ir jų aktyvus naudojimas valdžiai svarbiais politinio ciklo periodais (rinkiminių kampanijų metu). Lygia greta su išsilaikiusiu etatistiniu tvirtinimu apie didelės valstybės reikšmę vyko jos (valstybės) pareigų socialinėje sferoje mažinimas ir jų perkėlimas kitiems subjektams (šeimai, lojaliam trečiajam sektoriui, verslui).

Pasikeitęs socialinio teisingumo valdžios diskursas vis dar užėmė dominuojančias pozicijas nedemokratiname politiniame lauke tiek dėl pastarojo struktūrinių ypatumų, tiek ir dėl jame darančių idėjinių požiūrių elementų. Tai neleido opoziciniams politiniams subjektams formuoti alternatyvų ir vertė veikti valdžios jau įgarsintų sąvokų ir sampratų (pavyzdžiui, *stabilumas*) rėmuose.

Tokiu būdu reikšminį sąvokos *socialinis teisingumas* užpildymą 2006-2010 m. Baltarusijoje vykdė valdžia ir jis neturėjo jokių reikšmingų alternatyvų. Taigi, formuojamas gerovės režimas turėjo vieną iš reikšminių pagrindų, kuris, nors ir propagandos tikslais, keitėsi priklausomai nuo valdžios subjektų poreikių, ir, tikėtina, atitiko lojalių valdžiai socialinių grupių supratimą. Papildomu valdžios diskurso

dominavimo užtikrinimo įrankiu buvo represyvinės nedemokratinės praktikos, leidžiančios neleisti arba marginalizuoti opozicinių politinių subjektų veiklą, o taip pat užtikrinti įvairių socialinių grupių (ir jas atstovaujančių organizacijų) viešo nepritavimo apraiškų ir protestų nebuvimą. Be to, Baltarusijos valdžia efektyviai naudojo įvairius propagandos instrumentus. Tarp jų buvo ir tiesioginė nacionalinės statistikos kontrolė, ir palankių tarptautinių rodiklių panaudojimas propagandai, ir tiesioginis įsikišimas į ekonominius santykius.

Pagal neokorporatyvinę logiką, pasitelkus lojalumo principą, buvo kuriami valstybės ir trečiojo sektoriaus santykiai. Pagal sovietines praktikas valstybės konstruojamos didelės organizacijos (pirmiausia, profesinės sąjungos, moterų ir jaunimo organizacijos) užtikrino mobilizaciją ir tikslinių socialinių grupių lojalumą. Savo ruožtu trečiojo sektoriaus organizacijos, atstovaujančios socialiai pažeidžiamų grupių interesus, dažniausiai buvo išstumiamos į lojalumo (arba viešų nelojalumo apraiškų nebuvimo) sritį, o priešingu atveju monopolizavusi socialinę sritį valstybė trukdė jų veiklai. Vis dėlto kai kurios socialinės pakraipos organizacijos Baltarusijoje atstovaudamos savo tikslines grupes peržengė modalinio lojalumo ribas, nors šie atvejai daugiau yra išimtis iš bendros taisyklės.

Valdžia marginalizavo nelojalius politinius subjektus ir pagal galimybes jų išvis neleido į viešosios socialinės politikos sritį. Savo ruožtu patys subjektai dėl įvairių išorinių ir vidinių sunkumų neformavo alternatyvių reikšmingų projektų. Pagrindinė jų veiklos kryptis buvo kova už pripažinimą ir politinių teisių, kaip esminės pačios jų (šių alternatyvių subjektų) egzistavimo sąlygos, išplėtimas. Formuluojant savo politines programas ir nuostatas dėl tinkamesnio gerovės režimo dažniausiai buvo artikuliuojamas konservatyviai korporatyvistinis tipas, kas atitiko daugiausia dešiniųjų politinių aktyvistų idėjines pažiūras. Liberalaus režimo populiarumas tarp idėjiškai angažuotų politinių aktyvistų, ekspertų ir socialinių organizacijų atstovų, kuriems (neo-)liberalizmas atrodė tinkamiausias variantas atsverti sovietinę praeitį ir bet kokias pseudosocialistines baltarusiško režimo interpretacijas, augo. Valdžios atstovų tvirtinimai, jog sekama sovietinėmis tradicijomis iššaukia visų opozicinio naratyvo subjektų kritiką, vietoj argumentų apeliuojama į visuomenės nuomonę (nepriklausomų socialinių apklausų centrų duomenis), o nacionalinė statistika, kaip ir Baltarusijai palankūs tarptautinių reitinųjų rodikliai, nepripažįstami kaip vertinimo šaltiniai.

Nagrinėjamu periodu Baltarusijos valdžiai pavyko išsaugoti pusiausvyrą tarp idėjinio ir materialinio savo dominavimo aprūpinimo, suteikiant baltarusių visuomenei neturintį alternatyvų ideologinį projektą (ideologinę viziją), paremtą atitinkamu gerovės lygiu vis atidėliojamo socialinės ir ekonominės srities reformavimo rėmuose. Vis dėlto atpažįstama, kad pastarojo neišvengiamybę Baltarusijos valdžia suprato, apie ką netiesiogiai liudija prasidėję neoliberalūs socialinės politikos srities, konkrečiai gerovės ir socialinio aprūpinimo perskirstymo mechanizmų, pasikeitimai. Tuo pačiu konsoliduoto nedemokratinio režimo sąlygomis valdžia stengiasi išsaugoti visų viešojo gyvenimo sričių kontrolę. Socialinė politika šiuo atveju yra labai svarbi, kadangi ji buvo valdžios monopolijoje viso posovietinio periodo metu ir yra svarbus režimo palaikymo užtikrinimo instrumentas. Galima numatyti, kad prasidėjusių neoliberalių pasikeitimų kontekste nedemokratinis režimas stengsis išlaikyti gerovės perskirstymo srities kontrolę, leisdamas į ją tik sau lojalius subjektus. Kartu labai tikėtina, kad kertiniai gerovės režimo pagrindai taip pat keisis ir galbūt pati *socialinio teisingumo* sąvoka arba bus naujai interpretuota arba ją pamažu nustos naudoti valdžios subjektai.

Taigi, atsižvelgiant į atliktą empirinę analizę, galima tvirtinti, kad iškelta darbo hipotezė iš dalies patvirtinta. 2006-2010 m. valdžios subjektų transliuojama sąvoka *socialinis teisingumas* tikrai buvo vienas iš kertinių Baltarusijoje egzistavusio gerovės režimo pagrindų ir neturėjo reikšmingų alternatyvų. Pagrindinė šito priežastis buvo nedemokratinės politinės sistemos dizainas, nesuteikiantis galimybės socialinėje politikoje dalyvauti alternatyviems subjektams, išskyrus tuos atvejus, kai siūlomi pasikeitimai sutapo su valstybės propaguojamais vaizdiniais. Opozicinių subjektų pareiškimai, nors ir leidžia formuluoti įsivaizdavimą apie jiems patrauklesnį kitokį gerovės režimą, o taip pat sąvokos *socialinis teisingumas* turinį, yra labai skirtingi, tiek dėl savo silpnumo, tiek dėl politinio lauko apribojimų. Be to, priešingai pradinėms prielaidoms, sąvoka *socialinis teisingumas* valdžios naratyve nebuvo stabili ir vien *distributyviai patriarchalinio* charakterio, ji keitėsi sąlygojant neoliberaliems ekonominiams reikalavimams. Taip sąvokoje atsirado neoliberalūs, konservatyvūs komponentai ir buvo įterpta pasiskolintų socialinės raidos idėjų. Šis populistinis populis dominavo tiek valstybės propagandoje, tiek ir įvairių subjektų (įskaitant didžiausių valdžiai lojalių socialinių organizacijų atstovus) pasisakymuose.

Atsižvelgiant į darbo hipotezę ir prielaidas *valdžios* ir *opozicinio* socialinio teisingumo naratyvų ir šios sąvokos konteksto Baltarusijoje analizė leidžia daryti tokias išvadas:

1. Politinių institutų dizainas Baltarusijoje suponuoja maksimaliai plačius prezidento įgaliojimus, tuo tarpu parlamentas ir vyriausybė atlieka technines (aptarnaujančias) funkcijas šalia jo. Sekant valdžios atskyrimo principo nesilaikymo logiką Baltarusijoje sukurtas organas (Prezidento administracija), dubliuojantis kitų valdžios organų įgaliojimus. Socialinės politikos srityje tai reiškia, kad bet kokių sprendimų monopoliją turi prezidentas ir jo Administracija.
2. Užimantis vadovaujančią institucinę padėtį politinėje sistemoje subjektas (prezidentas) darė daugiausia pareiškimų socialinės politikos ir socialinių problemų srityje. Šie pareiškimai sudarė reikšminius valdžios diskurso pagrindus.
3. 2006-2010 metais, nepaisant ekonominių-finansinių sunkumų, Baltarusija išsaugojo aukštus socialinės ekonominės raidos rodiklius ir palaikė (nors ir sumažintas, bet palyginamas su kitomis regiono šalimis) išlaidas socialinei politikai. Pagal savo politinio ciklo logiką jai pavyko iki pat 2011 metų "atidėti" pasaulinės ekonominės krizės padarinius. Papildomu aukštų socialinės ekonominės raidos rodiklių demonstravimo instrumentu buvo kišimasis į nacionalinę statistiką.
4. Sąvokos *socialinis teisingumas* turinys valdžios naratyve pamažu tolo nuo keičiamos paradigmos ir buvo užpildomas naujomis reikšmėmis, pasirinktinai pasiskolintomis iš įvairių požiūrių. Vis dėlto nepaisant propagandinių niuansų, socialinis teisingumas kaip raktinė sąvoka išsaugojo savo reikšmę kaip vienas iš Baltarusijos gerovės režimo ir jos socialinės politikos pagrindų.
5. Nepaisant visų turinio pasikeitimų, valdžios naratyvo rėmuose buvo išsaugoti vaizdiniai apie *didelę paternalistinę valstybę*, kuriai vadovauja stiprus lyderis ir kurioje yra monopolizuoti viešosios politikos srities sprendimai.
6. Socialinių lengvatų panaikinimo patirtis (2007) tapo vienu iš svarbiausių kontekstų, kur valdžia kiek novatoriškiau naudojo sąvoką *socialinis teisingumas*. Valdžios naratyvo subjektai į ją talpino ir liberalias (valstybės išlaidų efektyvumo padidinimas), ir konservatyvias (kova su išlaikytinių nuotaikomis), ir

- distributyvias (lėšų perskirstymas grupėms, kurioms reikia daugiau paramos) reikšmes.
7. Valdžios naratyve nerasta reikšminių prieštaravimų tarp to, kaip socialinį teisingumą interpretavo įvairūs subjektai. Esamus skirtumus galima paaiškinti koncentravimusi į skirtingus sąvokos aspektus. Kaip atskirą siužetą, inicijuotą ir artikuluojamą ne prezidento, bet kitų subjektų, galima išskirti *socialinio užsakymo* koncepciją. Bet ji sutapo su neoliberalia socialinės srities reformavimo kryptimi ir valdžios įsivaizdavimu kokie turėtų būti būtini pakeitimai.
  8. Nagrinėjamu periodu opoziciniai subjektai kūrė įvairius pranešimus, susijusius su sąvoka *socialinis teisingumas*. Jų turinys daugiausia krypo į liberalią lygių galimybių interpretaciją su parodomuoju socialinės paramos socialiai pažeidžiamoms grupėms išsaugojimu. Kartu buvo kalbama apie valstybės ir trečiojo sektoriaus (turint omenyje valdžiai nelojalias organizacijas) bendradarbiavimo būtinybę kaip atsvarą šalyje susiklosčiusiai situacijai. Skirtingai nei valdžios, opoziciniam naratyvui socialinių lengvatų panaikinimo istorija netapo įvykiu, kuris atsispindėtų jo turinyje.
  9. Opoziciniame naratyve galima išskirti dešiniųjų ideologinių supratimų apie konservatyviai-korporatyvistinį gerovės režimo modelio kaip labiausiai pageidautino (tarp politikų) ir liberalaus (tarp NVO atstovų ir ekspertų) vyravimą. Tačiau jų kreipimasis į sąvoką *socialinis teisingumas* buvo minimalus.
  10. Nepaisant dominuojančios valdžios subjektų pozicijos pasisakymuose, susijusiuose su socialine tematika, galima kalbėti apie neakivaizdžią diskusiją ir kovą su opoziciniais subjektais už socialinių problemų artikuliacijos prasmes. Ši tendencija išryškėjo prezidento rinkiminių kampanijų metu. Taip pat lygiagrečiai buvo remiamasi tomis pačiomis sąvokomis, nors ir pripildant jas skirtingų prasmių (pavyzdžiui, modernizacija) ir buvo turinio persidengimų tarp valdžios ir opozicinio naratyvų.
  11. Valdžios ir opozicinis naratyvai sutapo konservatyviomis nuostatomis apie šeimos vaidmenį, tradicinis supratimas apie kurią, įskaitant lyčių vaidmenų ir socialinių funkcijų paskirstymą, iš esmės buvo tapatūs (išskyrus, valdžiai oponuojančias kairiojo spektro partijas ir kai kurių ekspertų kalbas).

12. Baltarusijoje tiek valdžios, tiek alternatyvusis naratyvai artikuliavo skirtingai suformuluotas, bet iš esmės tas pačias socialines problemas, kurių viena didžiausių buvo demografinė.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

Tatsiana Chulitskaya is lecturer of Social and Political Sciences Department since 2008 and PhD-student of Lithuanian Social Research Center since 2009. Her research interest lies in the field of public and social policy, political communication and third sector research.

CONFERENCES

1. International Political Science Workshop “Developments of Political Science in East-Central Europe” (October 26-28, 2009. LPA, SMI, EHU, TSPMI. Vilnius, Lithuania). Organization of the workshop and presentations on panels “Normative and analytical approaches in political science during and after post-communist transition” and “Relations between politics, media and political science communities”.
2. International Conference “Changing Social Organization of Care and its Implications for social politics”. May 16-18, 2010. Ljubljana, Slovenia. Presentation: “Practices of Social Justice: Belarusian Case”.
3. International Conference “Innovation Driven Entrepreneurship” (BMRA 2010). October 2010. ISM, Vilnius, Lithuania. Presentation “Social Justice Advocacy in Belarus” (together with prof. I.Matonytė).
4. International Conference “A New Region of Europe: Regional Development Paradigms in the Baltic–Black Sea Intermarium”. November 26-27, 2010. EHU, Vilnius, Lithuania. Member of Organizing Committee.
5. International Congress of Belarusian Studies. Kaunas, Lithuania, October 22-25, 2011. Presentation „The Third Sector in Belarus. The Case of Social Affairs, 2010“ (together with prof. I.Matonytė).
6. International Conference “Belarus and Its Neighbors: Historical Perceptions and Political Constructs”. December 9 -11, 2011, Institute of Civic Space and Public Policy, Lazarski University, Warsaw, Poland. Member of Organizing Committee.
7. International Congress of Belarusian Studies-2. Kaunas, Lithuania, September 28-29, 2012. Presentation: “Statistics and Socio-economic and Political Rankings: contrasted pictures of two neighbors (Belarus and Lithuania, 1995-2011)“ (together with prof. I.Matonytė).
8. International Conference in Social Sciences “Baltic Readings”. Vilnius, Lithuania, December 1, 2012. Presentation “Issues of Socio-economic Development in Opinion Polls, Statistics and International Rankings: the case of Belarus (1995 - 2011)“.
9. BASEES/ISEES European Congress Europe: “Crisis and Renewal”. Cambridge, UK, 5-8 April 2013. Presentation “Practices of State-Third Sector Relations in Non-democratic Regimes”.
10. International Congress of Belarusian Studies-3. Kaunas, Lithuania, October 11-13, 2013. Presentation “International Organizations - State and International Organizations - Third Sector Relations in Non-Democratic Regimes (the Case of Belarus)”.

PUBLICATIONS

1. Chulitskaya T. (2013). Statistics, Socio-economic and Political rankings of Belarus Contrasted with those of Lithuania: next to each other but apart // *Crossroads Digest. The Journal for the Studies of Eastern European Borderland*, №8/2013. Vilnius: European Humanities University. ISSN 2029-199x
2. Matonytė I., Chulitskaya T. (2013). The Third Sector and Political Communication in Belarus: Highlights on the Topic of Social Policies from the Presidential Campaign 2010 // *De Gruyter Online, Lithuanian Annual Strategic Review*. Volume 10, Issue 1, 235-263, ISSN (Online), ISSN (Print) 1648-8024
3. Matonytė I., Chulitskaya T. (2012). Trečiasis sektorius ir politinė komunikacija Baltarusijoje. 2010 m. prezidento rinkimų kampanijos atspindžiai socialinės politikos tematikoje // *Lietuvos strateginė metinė apžvalga, Lietuvos Karo Akademija*, 10 tomas, 219-246. ISSN 1648-8016
4. Чулицкая Т. (2012). Статистика, социально-экономические и политические рейтинги Беларуси на фоне Литвы: рядом, но не вместе // *Перекрестки*, №3-4/2012 Вильнюс: Европейский гуманитарный университет, 257-277. ISSN 1822-5136
5. Chulitskaya T., Ramasheuskaya I. (2012). Reforming the System of Public Administration in Belarus: Contemporary challenges in context of international experience. *Policy Paper*. Minsk: SYMPA.
6. Matonytė I., Chulitskaya T. (2011). The Third Sector in Belarus. The Case of Social Affairs // *Working materials of The First Congress of Belarusian Studies*, Kaunas: Vytautas Magnus University Press, 101 – 105. ISBN 978-9955-12-804-5 (ONLINE), ISBN 978-9955-12-803
7. Chulitskaya T. (2011). Ales Bialiatski's Case: a lesson to be learned? // *Lithuanian Foreign Policy Review*, №26, 154 – 160. ISSN 1392-5504
8. Чулицкая Т. (2008). Расейска-грузінская вайна ў медыйнай прасторы Беларусі // *Arche*, №9, 21 – 31. ISSN 1392-9682
9. Чулицкая Т. (2007). Исследования медиа в контексте местных выборов// *Палітычная сфера*, №9, 64-70. ISSN 1819-3625

**VILNIUS UNIVERSITY
LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE**

Tatsiana Chulitskaya

Narratives of social justice in non-democratic regime: case of Belarus

Social sciences, sociology (05S)

Doctoral dissertation summary

Vilnius, 2014

INTRODUCTION

Research problem

The features of the political regime and public policy of Belarus represent an exceptional case for the CEE region. Since President Alexander Lukashenka acceded to power in 1994 and the regime consolidated instead of determining long-term objectives, the country exists within a political business cycle aimed at the incumbent political leader remaining in power (Matonytė, Chulitskaya 2012, 2013). At the same time, appellation to the concepts of *social justice*, *fight against inequality* etc. borrowed from the Soviet era has prevailed in the official ideology and propaganda of the Belarusian state and assertion of a socially oriented economy since the 1990s. Moreover, some socio-economic achievements of the Belarusian regime manifested in preservation of a low level of inequality (in particular, as compared to the neighbouring countries) should be noted.

The **relevance** of the work is determined by the significance of the concept of *social justice* in the CEE countries where it has been displaced by the liberal concepts to the periphery of political discourse in the post-socialist environment as well as by the political situation in the Belarus which is in the focus of the research. In the case of the latter the situation in the country began to change by the mid-2000s in spite of the pro-Soviet positioning of the regime in the 1990s. These changes have been determined by various systemic (economic, in the first place) factors the most important ones of which were deterioration of the relations with the main sponsor of the Belarusian regime – Russia. From the point of view of the discourse it meant that the theses of limitation of the state's responsibility for the social risks of the citizens, the obligations of the latter to take care of themselves and not to be *dependants* of the state replaced the pro-Soviet paternalistic rhetoric. At the level of social policy it reflected in the changes of the order of social-benefits provision initiated by the president in 2007 (abolishment of system of universal social benefits and expansion of the governmental targeted social assistance (GTSA)) interpreted as *restoration of justice* to re-distribute budget funds in favour of *those who are more in need*. Unlike in other post-Soviet countries, this event did not trigger mass protests, which could be explained by two principal reasons. In the first place, by preservation of significant social support of the citizens, in particular, at the expense of re-distribution of external loans to social needs (subsidising housing and

utility expenses). Secondly, by the success of the regulatory practices of the non-democratic regime in propaganda as well as in repressive actions. Thus, comparison of the discursive practices accompanying the concept of social justice with the social policy pursued in Belarus is the research issue in the focus of the work.

The **novelty** of the work is determined by the underdeveloped nature of the topic in the academic research of foreign as well as Belarusian authors. If the concept of *social justice* is the focus of attention of a number of contemporary researchers in social theory (Rowls, Nussbaum, Young), and in the case of the CEE countries it has been researched at the discourse level (e.g., the article by Matonytė 2006 in the case of Lithuania), the analysis of its meaning as one of the discourse foundations of the non-democratic regime and the respective welfare regime is a new topic.

The issue of the Belarusian public policy, in general, and of social policy, in particular, remains insignificantly researched. Besides, the work makes use of an original combination of qualitative and quantitative research methods as well as secondary data analysis of different sources (including the data of international institutions, national statistics, and expert opinions).

The **subject of research** is the concept of *social justice* in a non-democratic country (Belarus) implemented in different discursive practices and changing institutional context in the period of 2006-2010. The concept of *social justice* is considered to be one of the conceptual foundations of the welfare regime existing in the country. Therefore, *social justice* is determined as one of discursive practices (in the form of a narrative) used by various political entities to rationalise the decision-making principles in social policy existing in the country, inclusion of welfare issues into the political agenda as well as the relevant social structure of social-risks distribution between the state, families, market, and third sector (on the basis of the definition of the welfare regime by Esping-Andersen 2002:11). At the theoretical level, the integrative theory of social justice (Fraser) and the approach to the definition of the concept from the point of view of the notion of capability (*capability approach*) (Nussbaum) have been used for analysis. Pursuant to the latter, social justice is understood as political institutions providing basic possibilities for individual development of each and every human being.

Empirically, the secondary data of the socio-economic development of Belarus are analysed, descriptive analysis of the structure of the political field is carried out, and the entities of social-justice articulation are singled out within the assumed distribution into *in-power/ government* and *opposition* entities as well as qualitative discourse analysis of their narratives. The authorities'/ governmental narrative is considered to be the dominating one determining social policy and the relevant welfare regime in Belarus and the one of the opposition entities as containing the projects alternative to it.

Objective and goals of the research

The **objective** is to research the main (governmental one and alternative ones) narratives of *social justice* in Belarus in the period of 2006-2010, to detect and compare their content-related components over time as well as to analyse their influence on the process of public (in particular, social) policy.

On the basis of the objective determined, the **goals of the research** are as follows:

- To analyse theoretical approaches to the definition of the concept of *social justice*;
- To determine the methods or research appropriate for the analysis of the discursive foundations of the welfare regime in the conditions of a non-democratic political regime;
- To analyse the socio-economic context of Belarus applying secondary data analysis and comparison of the data of international rankings, national statistics, and opinion polls as well as the tools of the socio-economic policy regulation;
- To consider the institutional features of the political system of Belarus (the constitutional design, in particular) affecting production and articulation of the concept of *social justice* and to detect the principal entities of its production and articulation;
- To define the features of the interpretations of the concept of *social justice* existing in Belarus by different entities within the *governmental* and *oppositional* discourses in the context determined by Fraser as *post-socialist condition* (Fraser 1997: 3).

The **hypothesis** of the work is that the concept of *social justice* produced by the governmental entities was one of the conceptual foundations of the welfare regime which existed in the country and preservation of the *status quo* in the political field of

Belarus due to structural-functional features of a non-democratic regime in the period of 2006-2010.

Theoretical and conceptual frameworks of the research

Social justice is considered to be one of the framework concepts in the work determining the welfare regime existing in the country with the relevant institutional design. For the purposes of the analysis the existing theoretical approaches have been divided on the basis of the criterion of focus on the *individual* (liberal, libertarian theories: Rawls, Dworkin, Hayek) or *group* dimension (communitarian approach: MacIntyre, Taylor, Sandel, Walzer), critical approaches have been represented (Fraser, Young) as well as the capability approach (Sen, Nussbaum). The *post-socialist condition* (Fraser, Фурс) is considered to be a concept of importance for the analysis. To analyse the political field in which the concept of *social justice* exists, the approach of the domination sociology by Bourdieu (1989) has been applied.

Methods and sources of research

The methodological basis of the research is determined within sociology of knowledge and assertion of the constructed nature of social reality requiring research for its understanding (Бергер, Лукман 1995: 33). Selection of the methods is related to the features of the political field of Belarus and its non-democratic regime not permitting to carry out the institutional analysis with the emphasis on quantitative data. Due to the latter circumstance, the main instruments of research were such data as qualitative discourse analysis, semi-structured interview, secondary data analysis as well as descriptive institutional analysis.

Qualitative discourse analysis and semi-structured interview are applied to study discourse components of the concept of *social justice* in the statements of various political entities singled out pursuant to the classification of public-policy actors by Kingdon (1984). The analysis of secondary statistical and sociological data is applied to study institutional conditions producing the concept of *social justice*, evaluation of socio-economic development of Belarus and the social policy pursued in that country in the period of research. In its turn, descriptive institutionalism has been applied to describe the institutional basis of the political field of Belarus. The set of methods mentioned enables to process and match primary and secondary data.

Theses submitted for defence

1. The state budget of Belarus was shaped with the focus on social policy in parallel with the relevant governmental regulation of the national statistics in the period of 2006-2010, which ensured reaching high country indices in social development across the region.
2. The political field of Belarus is shaped and determined by the logic of a non-democratic regime with the dominant position of the President determining the positions of the other political entities in it.
3. The relations of the state and of the third sector (in the part of the organisations loyal to the authorities) were shaped following the logic of social (neo-)corporatism in Belarus in the period of 2006-2010.
4. Following the logic of domination, the dominant entity in the social policy of Belarus – the state (in particular, the president) – limits access of any alternative entities to it, except large international organisations financing and implementing socially important projects.
5. The concept of *social justice* is assigned by the Belarusian authorities with various (contradictory from the point of view of the content) meaning depending on propaganda needs accompanying the neo-liberal *phasing-out* of the social-state project in Belarus.
6. Statements by opposition entities on social justice and social issues are of disparate nature without creating a real alternative to the governmental narrative.

Dissertation structure

The work is divided into six chapters. The first one examines theoretical approaches to the concept of *social justice* and analyses the concept of *post-socialist condition* (Fraser, Фтыц) as important to the content-related context of the work. The definition of the concept of the *welfare regime* and the debates related to it are provided. Besides, features of the processes of political communication in democratic and non-democratic regimes are provided to separate such modalities of discursive practices as *narrative* and *propaganda*.

The second chapter informs of the methods applied in the work (descriptive institutional analysis, qualitative discourse analysis (carried out pursuant to the approach of narrative public-policy analysis by Roy (Roy 1994)), semi-structured interview and

secondary data analysis) and the research records as well as justification of their selection.

The third chapter is dedicated to the issues of the socio-economic context of Belarus in the period of 2006-2010. It analyses and compares the indices of the socio-economic development of Belarus in international rankings, national statistics, and opinion polls. Besides, it takes a close look at some instruments of the economic and social policy influencing the distribution practices.

The fourth chapter examines the specifics of the political field of Belarus, including its breakup into the *governmental* and *oppositional* parts, singles out the main political entities influencing or striving to influence the current welfare regime in the country. It provides a scheme of analysing of the state third sector relations in a non-democratic regime (with singling out various types of organisations).

Pursuant to the authorities' entities of the political field singled out, the fifth chapter analyses their statements comprising the social-justice narrative used as one of conceptual foundations of the welfare regime existing in the country.

The sixth chapter analyses the oppositional narrative: the opposition presidential candidates during two campaigns (2006, 2010); third sector, including opposition parties and liberal organisations disloyal to the regime, as well as of experts, journalists, and regional activists engaged in implementation of social projects.

CONCLUSION

Thus, on the basis of the empirical analysis undertaken it is possible to consider the hypothesis stipulated in the work to be partially confirmed. In the period of 2006-2010 the concept of *social justice* produced by the authorities' entities was actually one of the conceptual foundations of the welfare regime existing in Belarus and had no conceptual alternatives. The main reason for that was the design of the non-democratic political system which did not provide for a possibility of participation of alternative entities in social policy, except the cases of concurrence of the changes suggested with the state's vision. The statements by opposition entities, although they enable to shape the understanding of the welfare regime most preferable to them as well as the content of the concept of *social justice*, are of disparate nature due to the inherent weaknesses as well as limitations of the political field. At the same time, in spite of the initial

assumptions the concept of *social justice* in the governmental narrative did not have the exclusive *distributive patriarchal* content but was subject to the changes determined by the neo-liberal economic requirements. Thus, neo-liberal, conservative components and some borrowings from the development theory appeared in it. This populist *potpourri* was reproduced as the dominant one at the level of state propaganda as well as in the statements by various entities.

Taking into consideration the hypothesis stipulated in the work and the assumptions, the analysis of the *governmental* and *oppositional* narratives of social justice as well as the context of this concept in Belarus enables to come to the following conclusions:

1. The design of political institutions in Belarus presupposes the broadest powers of the president while the parliament and the government perform technical functions under it rather.
2. The entity occupying the dominant institutional position in the political system (president) produced the maximum number of statements in the sphere of social policy and social issues which determined the conceptual foundations of the governmental discourse.
3. In the period of 2006-2010, in spite of all the difficulties, Belarus preserved high indices of socio-economic development and maintained expenses to social policy (although dwindling but comparable to the other countries of the region).
4. The content of the concept of *social justice* in the governmental narrative gradually drifted away from the re-distribution paradigm and was replenished with new meanings selectively borrowed from different approaches. However, in spite of propaganda dilution, social justice preserved its importance as one of the principal concepts of the welfare regime in Belarus and its social policy.
5. Within the governmental narrative, in spite of all the conceptual changes, the beliefs of a *big paternalistic government* headed by a *strong leader* with and the monopoly to making decisions in public policy were preserved.
6. The history of cancellation of social benefits (2007) became one of the most important contexts of the authorities' use of the concept of *social justice*. The entities of the governmental narrative fulfilled it with liberal, conservative and distributive meanings.

7. In the governmental narrative no conceptual contradictions in the interpretations of social justice by various entities were detected, and the differences present could be explained by the focus on different aspects of the concept.
8. In the period under consideration the opposition's entities produced disparate statements related to the concept of *social justice*. Their content referred to the liberal interpretation of *equality of opportunity* with mandatory preservation of social support for socially vulnerable groups mostly. Unlike the governmental narrative, the history of benefits cancellation did not become an event which impacted its content.
9. Within the oppositional narrative, prevalence of the right ideological beliefs of the conservative-corporatist model of the welfare regime as the most preferable one (among politicians) and liberal (among representatives of NGOs and experts) could be stated. However, their reference to the concept of *social justice* was minimal.
10. In spite of the dominant position of the authorities' entities in the statements related to social issues, it is possible to mention indirect discussion and struggle for meanings in articulation of social issues with the opposition's entities. This tendency manifested during the presidential electoral campaigns.
11. The governmental and oppositional narratives coincided in the *conservative beliefs* regarding the *role of the family* the *traditionalist understandings* of which, including distribution of gender roles and social functions, were mostly the same (except the left-wing parties and statements of some experts).
12. The social issues differently stated but coinciding in the meaning were articulated in the two narratives, one of the most important of which issues was the demographic one.

**ВИЛЬНИОССКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ЛИТОВСКИЙ ЦЕНТР СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ**

Чулицкая Татьяна

**Нарративы социальной справедливости в условиях недемократического
режима: анализ случая Беларуси**

Общественные науки, социология (05S)

Автореферат докторской диссертации

Вильнюс, 2014

ВВЕДЕНИЕ

Проблемы исследования

Особенности политического режима и публичной политики Беларуси представляют собой исключительный случай для региона ЦВЕ. С момента прихода к власти в 1994 г. президента Александра Лукашенко и консолидации режима вместо установления долгосрочных целей, государство существует в рамках политико-делового цикла, направленного на сохранение у власти действующего политического лидера (Matonytė, Chulitskaya 2012, 2013). В центре официальной идеологии и пропаганды белорусского государства долгое время преобладала апелляция к заимствованным с советских времен понятиям *социальная справедливость, борьба с неравенством* и пр., а с начала 1990-х гг. - утверждение *социально-ориентированной экономики*. Вместе с тем, нельзя не отметить и некоторые социально-экономических достижений белорусского режима, прежде всего, сохранение невысокого (по сравнению с соседними странами) уровня неравенства.

Актуальность работы обусловлена значимостью понятия *социальная справедливость* как в государствах ЦВЕ, где в условиях постсоциалистического состояния оно оказалось вытесненным на периферию политического дискурса понятиями либерального толка, так и политической ситуацией в Беларуси. В случае последней, не смотря на просоветскую ориентацию режима в 1990-х гг., к середине 2000-х гг. ситуация в стране начала изменяться. Данные изменения были обусловлены различными системными (прежде всего, экономическими) факторами, наиболее значимыми из которых было ухудшение отношений с основным спонсором белорусского режима – Россией. В дискурсивном отношении это означало приход на смену патерналистской просоветской риторике тезисов об ограничении ответственности государства за социальные риски граждан, обязанности последних позаботиться самим о себе, а не быть *иждивенцами* государства. На уровне социальной политики - в инициированном президентом в 2007 г. изменении порядка предоставления социальных льгот. Таким образом, исследовательской проблемой, находящейся в центре данной работы, является рассмотрение дискурсивных практик, сопровождавших понятие *социальная справедливость* с проводившейся в Беларуси социальной политикой.

Новизна работы определяется неразработанностью темы в академических исследованиях как зарубежных, так и белорусских авторов. Если в социальной теории понятие *социальная справедливость* находится в центре внимания ряда современных исследователей (Rowls, Nussbaum, Young), а в случае государств ЦВЕ его исследования проводились на дискурсивном уровне (например, в случае Литвы - статья Matonytė 2006). То анализ его значения как одного из дискурсивных оснований недемократического режима и соответствующего режима благосостояния представляет собой новую тему. Кроме того, в исследовании использовано оригинальное совмещение количественных и качественных методов, а также анализа вторичных данных различных источников.

Объект исследования - понятие *социальная справедливость* в недемократическом государстве (на примере Беларуси), воплощаемое в различных дискурсивных практиках в изменяющемся институциональном контексте в период 2006 – 2010 гг. *Социальная справедливость* определяется как одна из дискурсивных практик (в форме нарратива), используемая различными политическими субъектами для обоснования существующих в государстве принципов принятия решений в сфере социальной политики, включения вопросов благосостояния в политическую повестку дня, а также соответствующую социальную структуру распределения социальных рисков между государством, семьями, рынком и третьим сектором (на основании определения режима благосостояния Esping-Andersen 2002:11).

В эмпирическом плане – проводится анализ вторичных данных социально-экономического развития Беларуси, дескриптивный анализ структуры политического поля и выделение субъектов артикуляции социальной справедливости в рамках предполагаемого разделения на *властных* и *оппозиционных* субъектов, а также качественный дискурс-анализ их нарративов. Нарратив власти рассматривается как доминирующий и определяющий социальную политику и соответствующий режим благосостояния в Беларуси, а оппозиционных субъектов, как содержащий альтернативные ему проекты.

Цели и задачи исследования

Цель - исследовать основные нарративы *социальной справедливости* в Беларуси в период 2006 – 2010 гг., выявить их содержательные составляющие, а

также проанализировать их влияние на процесс публичной (в частности, социальной) политики.

Задачами работы являются:

- проанализировать теоретические подходы к определению понятия *социальная справедливость*;
- обозначить методы исследования, подходящие для анализа дискурсивных оснований режима благосостояния в условиях недемократического политического режима;
- проанализировать социально-экономический контекст Беларуси;
- рассмотреть институциональные особенности политической системы Беларуси, влияющие на производство и артикуляцию понятия *социальная справедливость*, и выделить основных субъектов этих процессов;
- обозначить особенности существующих в Беларуси интерпретаций понятия *социальная справедливость* различными субъектами в рамках властного и оппозиционного дискурсов в контексте постсоциалистического состояния (Fraser 1997: 3, Фурс 2005: 144).

В качестве **гипотезы** работы выдвигается утверждение о том, что в период 2006-2010 гг. производимое властными субъектами понятие *социальная справедливость* в силу структурно-функциональных особенностей недемократического режима выступало одним из содержательных оснований существовавшего в стране режима благосостояния и сохранения *status quo* на политическом поле Беларуси.

Теоретические рамки исследования

Социальная справедливость в работе рассматривается как одно из рамочных понятий, определяющих существующий в стране режим благосостояния с соответствующим институциональным дизайном. Для анализа использовано разделение существующих теоретических подходов по критерию концентрации на *индивидуальном* (Rawls, Dworkin, Hayek) либо *групповом* измерении (MacIntyre, Taylor, Sandel, Walzer), представлены критические подходы (Fraser, Young), а также подход с позиций возможностей (*capacity approach*) (Sen, Nussbaum). В качестве значимого для анализа понятия

рассматривается *постсоциалистическое состояние* (*postsocialist condition*) (Fraser). Для анализа политического поля, в котором существует понятие *социальная справедливость*, использован подход с позиций социологии доминирования Бурдые (1989).

Методы и источники исследования

Методологические основы исследования определяются в рамках социологии знания и утверждения сконструированности социальной реальности, требующей исследования для ее понимания (Бергер, Лукман 1995: 33). Выбор методов связан со спецификой политического поля Беларуси и недемократического режима, не позволяющих провести институциональный анализ с ориентацией на количественные данные. Основные методы исследования: качественный дискурс-анализ, неформализованное интервью, анализ вторичных данных, а также дескриптивный институциональный анализ.

Качественный дискурс-анализ и неформализованное интервью используются для изучения дискурсивных составляющих понятия *социальная справедливость* в высказываниях различных политических субъектов (в соответствии с классификацией акторов публичной политики Kingdon (1984)). Анализ вторичных статистических и социологических данных применяется для исследования институциональных условий формирования понятия *социальная справедливость*, оценки социально-экономического развития Беларуси и проводимой в ней в период исследования социальной политики. В свою очередь, дескриптивный институционализм использован для описания институциональных оснований политического поля Беларуси.

Тезисы, выносимые на защиту

1. Формирование государственного бюджета в Беларуси в период 2006 – 2010 гг. осуществлялось с фокусом на социальную политику параллельно с соответствующим государственным регулированием национальной статистики, что обеспечивало достижение высоких по региону страновых показателей в сфере социального развития.
2. Политическое поле Беларуси формируется и определяется логикой недемократического режима с главенствующим положением президента, определяющего позиции на нем других политических субъектов.

3. Взаимоотношения государства и третьего сектора (в части лояльных власти организаций) в Беларуси в 2006 – 2010 гг. формировались в логике социального (нео-)корпоративизма.
4. В логике доминирования главенствующий субъект в сфере социальной политики Беларуси - государство (в частности, президент) - лимитирует доступ в нее любых альтернативных субъектов, за исключением крупных международных организаций, финансирующих и реализующих социально-значимые проекты.
5. Понятие *социальная справедливость* наполняется белорусскими властями разнообразными (противоречивыми) значениями в зависимости от пропагандистских потребностей, сопровождающих неолиберальное *сворачивание* в Беларуси проекта социального государства.
6. Высказывания оппозиционных субъектов о социальной справедливости и по социальной проблематике имеют разрозненный характер, не формируя реальной альтернативы властному нарративу.

Структура диссертации

Работа разделена на 6 глав. В первой рассматриваются теоретические подходы к понятию *социальная справедливость* и анализируется понятие *постсоциалистическое состояние* (Фрэйзер). Приводится определение понятия *режим благосостояния* и полемика, связанная с ним. Представлены особенности процессов политической коммуникации в демократических и недемократических режимах для разделения таких модальностей дискурсивных практик как *нарратив* и *пропаганда*.

Во второй главе представлены использованные в работе методы: дескриптивный институциональный анализ, качественный дискур-анализ (в соответствии со схемой нарративного анализа публичной политики (Roy 1994)), неформализованное интервью и анализ вторичных данных; и материалы исследования.

Третья глава посвящена проблематике социально-экономического контекста Беларуси в период 2006 – 2010 гг. Анализируются и сравниваются показатели социально-экономического развития Беларуси в международных оценках, национальной статистике и опросах общественного мнения. Рассмотрены

некоторые инструменты экономической и социальной политики, влияющие на практики распределения.

В четвертой главе представлены особенности политического поля Беларуси, включая его раскол на *властную* и *оппозиционные* части, выделены основные политические субъекты, влияющие либо стремящиеся влиять на существующий режим благосостояния. Приведена схема анализа взаимоотношений в недемократическом режиме государства и третьего сектора.

В пятой главе в соответствии с выделенными властными субъектами политического поля анализируются их высказывания, составляющие нарратив социальной справедливости.

В шестой главе проводится анализ нарративов оппозиционных субъектов: оппозиционных кандидатов в президенты во время двух кампаний (2006, 2010 гг.); третьего сектора, включая оппозиционные партии и нелояльные режиму организации, а также экспертов, журналистов и региональных активистов, участвующих в реализации социальных проектов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Исходя из проведенного эмпирического анализа, выдвигавшуюся в работе гипотезу можно считать частично подтвердившейся. В период 2006 - 2010 гг. производимое властными субъектами понятие *социальная справедливость* действительно выступало в качестве одного из содержательных оснований режима благосостояния Беларуси и не имело содержательных альтернатив. Основной причиной этого был дизайн недемократической политической системы, не предполагавший возможности участия в социальной политике альтернативных субъектов, за исключением случаев совпадения предлагаемых изменений с представлениями государства. Высказывания оппозиционных субъектов о *социальной справедливости*, имеют разрозненный характер, вследствие как собственной слабости, так и ограничений политического поля. Вместе с тем, вопреки первоначальным предположениям понятие *социальная справедливость* во властном нарративе не имело исключительно *диструбутивно-патриархального* содержания, но претерпевало обусловленные неолиберальными экономическими требованиями изменения. Так, в нем появлялись неолиберальные, консервативные компоненты и некоторые заимствования из теории развития. Это популистское

попури и воспроизводилось как на уровне государственной пропаганды, так и в высказываниях различных субъектов.

Анализ *властного* и *оппозиционного* нарративов позволяет сделать следующие выводы:

1. Дизайн политических институтов в Беларуси предполагает максимально широкие полномочия президента, в то время как парламент и правительство выполняют при нем скорее технические функции.
2. Занимающий главенствующее институциональное положение в политической системе субъект (президент) производил наибольшее количество высказываний, которые и определяли содержательные основания дискурса власти.
3. Беларусь в период 2006 - 2010 гг. сохраняла высокие показатели социально-экономического развития и поддерживала (хотя и в сокращающемся объеме, но сопоставимые с другими странами региона) расходы на социальную политику.
4. Содержание понятия *социальная справедливость* во властном нарративе постепенно отдалялось от редистрибутивной парадигмы и наполнялось новыми значениями, выборочно заимствуемыми из различных подходов. Однако, несмотря на пропагандистское выхолащивание, оно сохраняло свою значимость в качестве одного из основных понятий режима благосостояния в Беларуси и ее социальной политики.
5. В рамках властного нарратива сохранялись представления о *большом патерналистском государстве* во главе с сильным лидером и монополией на принятие решений в сфере публичной политики.
6. История отмены социальных льгот (2007) стала одним из наиболее важных контекстов употребления властью понятия *социальная справедливость*.
7. Во властном нарративе не выявлено содержательных противоречий в интерпретациях социальной справедливости различными субъектами, а имевшиеся различия объясняются фокусировками на разных аспектах понятия.
8. Оппозиционные субъекты производили разрозненные высказывания, связанные с понятием *социальная справедливость*. Содержание которых,

преимущественно, обращалось к либеральной интерпретации равенства возможностей.

9. В рамках оппозиционного нарратива можно обозначить преобладание правых идеологических представлений о консервативно-корпоративистской модели режима благосостояния как наиболее предпочтительной (среди политиков), и либеральной (среди представителей НГО и экспертов). Однако их обращение к понятию социальная *справедливость* было минимальным.
10. Несмотря на доминирующую позицию властных субъектов в высказываниях, связанных с социальной тематикой, можно говорить о наличии заочной дискуссии и борьбы за смыслы в артикуляции социальных проблем с оппозиционными субъектами. Данная тенденция проявлялась в ходе президентских избирательных кампаний.
11. Властный и оппозиционный нарративы совпадали в консервативных установках относительно роли семьи, традиционалистские представления о которой, включая распределение гендерных ролей и социальных функций, были преимущественно одинаковыми (за исключением партий левого спектра и высказываний некоторых экспертов).
12. В рамках двух нарративов артикулировались по-разному сформулированные, но совпадающие по смыслу социальные проблемы, одной из наиболее значимых среди которых была демографическая.